

Vasvári Zoltán

„HALLGASS A SZÍV SZAVÁRA...”

Emlékversek funkcionális használatban parasztságunk kezén

Az emlékvess műfajának virágkora a 18. század vége és a 19. század első fele, a szentimentalizmus, a biedermeier és a romantika kora. Ekkorra a 16. században felbukkant, diákok által művelt emlékkönyv készítés szokása (peregrinációs albumok) a polgári társasági élet részévé lett. Valószínűleg a szentimentalizmus és a biedermeier korszakában alakult ki az a viszonylag nem túl nagy számú szövegtörzset, amelynek darabjai, sokszor már parafrázis formájában, a mai napig is az emlékvess zömét alkotják.

Az emlékvess népszerűségét az irodalmi párhuzamok is igazolják. Jelentős módon jelentős költők – Goethe, Heine, Puskin, nálunk Vörösmarty, Petőfi – is írtak értékes alkalmi költeményeket tisztelőik albumába. Egyes költők életbölcsest megfogalmazó gondolataikat emléksor vagy emlékvess formájában írták meg gyakran akkor is, ha nem is konkrét személy emlékkönyvébe szánták azt. Különösen jellemző ez Vörösmarty életművére. E szövegek egy része hamar folklorizálódott, az emlékkönyvek sajátos köz-kultúrájában már a szerzőre való hivatkozás nélkül, módosítva, kiegészítve vagy éppen parafrázis formájában jelent meg. E sajátos folklorizálódási folyamatot, párhuzamban az emlékkönyvnek a tanuló ifjúság, főképp és mindenekelőtt a leányok körébe való leszállásával, nagyban elősegítette a 19. század második felében széles körűvé váló népoktatás.

A népoktatás terjedésével, általánossá válásával és a polgári kultúra szélesebb körben való terjedésével pedig újabb társadalmi csoportok gyermekei, fiataljai is megismerkedtek az emlékkönyv készítés szokásával.

A 19. század végére az emlékkönyv és az emlékvess eljutott a folklóralkotó társadalmi osztályhoz, a magyar parasztságához is.¹ Már a 19. század végétől ismerünk parasztlányok által nyitott emlékkönyvet. Ezek a leányok elsősorban városi, polgári környezetben ismerkedtek meg a szokással, a másik kiemelkedően fontos közvetítő pedig az iskola, az Eötvös József által kezdeményezett kötelező elemi népoktatás volt.

A parasztság tehát akkor ismerkedett meg az emlékkönyvvel és az emlékvesssel, amikor egyrészt mint társadalmi csoport lassan, de feltartóztatlanul kezd átalakulni, felbomlani, majd megszűnni, másrészt amikor tömegessé válik körében is az írni-olvasni tudás. Ha tovább élt volna a hagyományos népi (paraszti) kultúra, abban minden bizonnyal folklorizálódva kivirágzik az emlékkönyvkultúra, az emlékvess.

E folyamatnak egyébként meg is vannak a részben felgyűjtött és továbbra is gyűjthető emlékei. Keszeg Vilmos² már gyűjtött és elemzett is ilyen anyagot. Zsigmond József és Palkó Attila³ 1996-ban megjelent, de már közel húsz éve készen álló magyarói gyűjtésében 39 emlékverset olvashatunk, Enyedi József⁴ pedig 561 szöveget adott közre Hajdúhadház népköltészetét bemutató kötetében.

Jellemző, hogy az emlékversek paraszti használói is megőrzendő kulturális értékként tartják számon azokat. Egy 23 éves, fiatal várvölgyi (Zala megye) paraszttasszony, Szántai Lászlóné közel 200 emlékverset is beküldött az 1974. évi Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázatra készített anyagában, amely szülőfaluja népköltészetének műfajaiból adott válogatást.⁵ Szántainé az emlékverseket az 1950-es években jórészt nagyanyjától, szájhagyomány útján tanulta.

Az 1998. évi önkéntes néprajzi gyűjtőpályázatra érkezett Molnár János⁶ munkája, amely ugyancsak több tucat emlékverset tartalmaz Téglásról (Hajdú-Bihar megye).

Az emlékvers parasztságunk kezén a folklór klasszikus létmódja, törvényszerűségei szerint viselkedik.

Jellemző rá, hogy szájhagyomány útján létezik, terjed, hagyományozódik. A szájhagyományozás szempontjából természetesen irreleváns, hogy a végeredmény, az emlékkönyvi bejegyzés, vagy az emlékversek feliratként való szerepeltetése írásként jelenik meg. De a szájhagyományozás alapvető szerepét az sem kérdőjelezheti meg, hogy az emlékversek használói közül sokan írásban is összegyűjtik – emlékverses füzetekben – a szövegeket. Az újabb folklorisztikai kutatások fényében⁷ újra kell értékelnünk a paraszti írásbeliségről gondoltakat, továbbá azt, hogy a szóbeliség követelménye egy anyag folklór jellegének megítélése szempontjából csak történeti aspektusból érdekes, és ezt a kritériumot helyettesíthetjük az átadó és a felvevő között az anyag megalkotásának pillanatában létrejövő visszacsatolással. Csisztov leszögezi azt is, hogy „a mai írni-olvasnitudás körülményei között a szöveg lejegyzése stimulálhatja ezt a folyamatot.” (Csisztov itt az előadók tudatában tárolódó esztétikai információk előhívásának folyamatáról szól.) „Lásd pl. a nótáskönyveket. Ebben az esetben azonban a szöveg lejegyzése szerves mnemotechnikai funkciót tölt be.”⁸

Az emlékversek életét továbbá minden kétséget kizáróan meghatározzák:

1. a kollektív és anonim alkotás és terjesztés,
2. a variánsok egymás mellett élésének kritériumai.

Az első kritérium fennáll még akkor is, ha tudjuk, a szövegek egy részének eredeti szerzője (költő, nóta-, sláger- vagy táncdalszerző) megállapítható. Azonban jól érzékelhető, hogy az átvett szövegek a szerzőre való utalás, az esetek nagy részében minden bizonnyal már a szerző ismerete nélkül, folklorizálódott formában élnek tovább. Nem egy esetben találkozunk azzal az egyébként a folklórban jól ismert eljárással, amikor az átvett szö-

vegrészlet (általában szövegkezdet) csak inspirálója egy új folklór alkotásnak. Lássunk erre néhány példát:

*1. Szép a tavasz, szép a nyár
Ha ránk süt a napsugár
De még szebb a holdas éj
Ha a lányért gyúl a szenvedély
Mindkettőnknek szívébe
S forró csókban olvad össze⁹*

Vö. József Attila: Ime, hát megleltem hazámat... c. verse utolsó versszakának kezdő sorával: „Szép a tavasz és szép a nyár is...”.

*2. A virágnak megtiltani nem lehet
Hogy ne nyiljon, mikor jön a kikelet
Az én szívem is felújul
Érted, Babám, lángra gyúl
Ezt a lángot elfojtani
Nem bírja már soha senki¹⁰*

Vö. Petőfi Sándor versének kezdő soraival.

Az emlékvés a népi kultúrában sajátos folklór életet kezd élni. Nemcsak a parasztlányok emlékkönyveiben jelenik meg, hanem a népi írásbeliség más műfajaiban, megjelenési formáiban is szerepet kap.

A kéziratos katonakönyvek¹¹ jellegzetes késői írásbeli folklór alkotások. Az emlékkönyvekkel együtt egyfajta „másodlagos írásbeliség” megnyilvánulásaként is értelmezhetjük őket.¹² Erre a másodlagos írásbeliségre az egyszerű befogadó reprodukálás, az önálló alkotás igényének hiánya, a pusztá másolás jellemző. A katonakönyvek szövegei azonban létező pszichológiai-érzelmi, nemegyszer teljesen gyakorlatias igényeket, szükségleteket elégítettek ki. Kéziratos katonakönyveink egyes anyagot tartalmaznak, melyben valódi emlékvés is felbukkanak.¹³

*3. Boldogtalan ki szeret
És csalódás éri
A csalfa csak nevet
Ő azt soh sem érzi*

*4. Múlik az idő változik minden
Ami volt tegnap az ma már nincsen,
De amit a könyvbe írok be tollal
Ezer évek se mosák le onan,*

*Meg lesz majd emlékben majd ebben a könyvben
Olvassod majd te is olvassák többen
Kis temetőnek ha leszek majd lakója
Talán akkor is rám gondolsz róla*

*5. Boldog aki nem szeret
Nem éri a bánat
Boldog aki csak nevet
S nem érzi a vádat*

*6. Halgas a szív szavára
S mindent útána tégy
Szeresd akitt szerethetsz
És hűtlen sohse légy*

*7. Hej de meg nem fordúlt fejemben
Oly sok szép gondolat
De sajnos ez mind csak
Cerúzám hegyében marad
Kábúl a fejem hangzik
Azért e néhány sor
elégedj meg vele*

*8. Legyen rózsza a szépségben
Nefelejcs az emlékben
A tiszta szeretett jeléül
Vegyed a sorokat
Emlékül*

*9. Szed a tavasz virágát
Egy csokorba ösze
Rózsát szedj és nefelejcsset egyet ketőt kös be
Tekincs néha a sorokra,
Látni fogsz a múltba
Emlékezel arra
Ki a pár sort írta*

*10. Szegény szívem meg meg remeg
Mert bánatos ojan beteg
Meggyógyúlna hogy ha jönnél
És szívemnél megpihennél
Rám vetnéd a kétt szemedet
S meggyógyitnád a szívemet*

*11. Ha leszáll az alkony oly csendes bús a táj
Én terád gondolok s szívem téged kíván
Mesze tőled árván idegen országban
Szívem érted lánghol s talán nem hiába
Lágy szellőnek árnyán hű szívemnek vágya
enyém leszel rózsám nem leszel te árva*

A katonakönyvekbe jegyzett emlékkersek a szülőfalujától, kedvesétől elszakadni kényszerült fiatalember érzelmeit vannak hivatva megjeleníteni. Vannak köztük szerelmi tanácsok, kívánságok arra nézve, hogy szerettei tartsák meg jól emlékezetükben a könyvecske tulajdonosát. Legerősebb azonban a vallomások jelleg. A szerelmesétől távol szakadt fiatalember most szabadon megvallhatja érzelmeit. „A szerelem tabujellege ilyen körülmények között megszűnik: az írott szó kénytelen helyettesíteni a szóbeli vallomást.”¹⁴

Az emlékkersek természetesen az egész 20. század folyamán jelentős szerepet kaptak – némiképp a szerelmi témájú népdalok helyére lépve – a parasztfiatalok udvarlásai, szerelmi vallomásai alkalmával. Szántai Lászlóné közel 200 emlékkerseinek zöme szerelmi tematikát feldolgozó, vallomások jellegű szöveg.

*12. Kicsi levél, kicsi kártya,
Üdvözetem vidd el
Annak a szép barna lánynak.
Te meg kislány, hidd el,
Nem akarlak én megcsalni,
Csak boldoggá tenni,
Szüret után, ha megérjük,
Feleségül venni.*

*13. Hej de szép is a szerelem,
Mint a nyíló rózsza.
Ha nem hívsz is, jövök hozzád
A legelső szóra.
Tarts magadnál, el ne bocsáss,
Meghasad a szívem,
Ha téged nem szerethetlek
Halálomig híven.*

Ezek a szövegek azonban nemcsak emlékkersekben bukkannak fel. Igen gyakori, hogy szerelmes levelek lezárásaként jegyzik a legények a leányoknak küldött levelek végére.

László Gyula meggyőzően bemutatta, hogy az írás-olvasást éppen csak elsajátító parasztság körében miért volt szokás a lemásolt szerelmes levelek küldése. „A levél csak jelkép. Megírhatja bárki, akár a falusi kántor is vagy kiírhatják nyomtatott levelezőkönyvből. Úgyis azt az egyéni érzelmet kelti fel az íróban és az olvasóban egyaránt, ami kettőjük szerelmében kialakult.”¹⁵

A 20. század közepén azonban a falun, paraszti környezetben felnövekvő fiatalok, akik legalább az általános iskolát elvégezték, de a többség tovább is tanul, a levélváltás során saját maguk is képesek írásban megfogalmazni érzelmeiket, továbbá a levelekben a mindennapi élet számos apró-cseprő eseményéről is szót ejtenek. A levelek végén megjelenő emlékvessz viszont tovább őrzi egyrészt az írás, másrészt a költészet mágikus szerepét. Egy példa az 1980-as évek végéről:

*14. Emléke a vízpart és egy dal
Csókod íze most is felkavar.
Szemed szép, de álom ez a szépség.
Te leszel az életem örökké.
Álmom ha látlak nyugtalan.
Kezedet keresem fáradtan.
Nem találok nincs is remény
Szeretném megcsókolni Én.
Mosolyodat felidta a köny.
Lebegek ég és föld között.
Minden szó, minden újra vár
Szeretném ha életemben megmaradnál.
Hosszú hajad fújja a szél.
Ez a dal már lassan véget ér.
Ígérem nem írok több szerelmes dalt.
De a szívem most is hozzád hajt!!!!¹⁶*

Verses feliratok szerelmi ajándékokon is megjelennek.¹⁷ A századfordulótól kezdve egyre többféle tárgyon és gyakrabban találkozunk velük, hogy azután végképp bevették, szokásossá válnak, az érzelmes, mindent, amit addig csak jelképként lehetett kifejezni, kimondani akaró versikék. A század első felében ezek a versikék a mézeskalács szíveken jelennek meg és terjednek. A 20. század közepétől egyre népszerűbb a fénykép küldése szerelmi ajándékként. (Fényképet egyébként a barátnők is váltanak egymással.) E fényképek hátlapján gazdagon burjánzik az emlékvessz világa.¹⁸

*15. Emléket kértél,
Emléket adok,*

De élni nem a képen,
Hanem a szívedben
AKAROK!

16. Engedd szabadon,
Akit szeretsz!
Ha vissza jön, a tied,
ha nem sosem volt az.

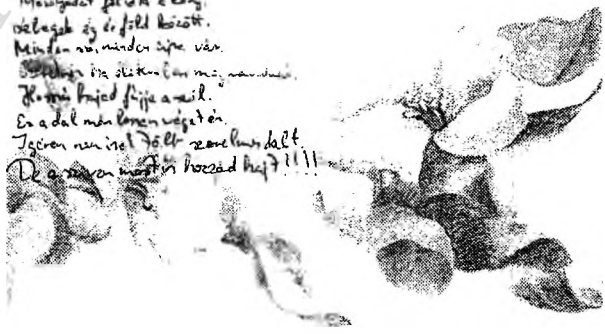
17. Soha ne feledd
hogy a vonuló fel-
hők mögött örökké
kék az ég.

napra esett 25-e. Ekkor volt, hogy megismertem, és ismét felmérttem.
Te is, felpuszt a kezedben, kizárólag a borsó. Sajnos!!! Az é-é-é-é-é-é-
napja, hogy tudom, milyen lenni. Így a borsó, mint a borsó. Így a borsó, mint a borsó.
indulást.

Sok-sok poszt küldök: Gyöny!

Tei. Az egész borsó-készlet!!!

Emlékeim a vízpart és a gyökér
Csodálatos az éjszaka felkeltés.
Szombat nap, de álom az a napfény.
Te borsó az éjszaka sötétje.
Alkalmat ha láthatok ugyanúgy.
Kézdet kezesen fűztem.
Nem feledek a városi napról.
Szerelem, mint a csipke. En.
Mint a borsó, mint a borsó.
Minden az, minden az, minden az.
Minden az, minden az, minden az.
Minden az, minden az, minden az.
En a dal, mint a borsó, mint a borsó.
Tei, mint a borsó, mint a borsó.
De a borsó, mint a borsó, mint a borsó!!!

Levelt záró emlékvés

Végezetül említtem, hogy az emlékkersek sajátos feliratként az esküvői lakodalomban is megjelennek. Szántai Lászlóné híres lakodalmi tortakészítő. Számos Tapolca környéki faluban számon tartják tudományát (Kővágóórsra házasodott, majd Hegyesdre költözött, de több faluból is felkeresik, hogy készítsen a lakodalomra ún. „pörkölt tortát”). A díszes lakodalmi tortákat, egyéb édességeket cukormázból készített feliratokkal ékesíti.

*18. Az élet útján ne nyíljon más, mint virág
Virágoskert legyen nektek ez a világ
Vezéreljen benneteket Hit, Remény és Szeretet
Isten áldása kíséрге éltetek.*

*19. Amerre jártok tőrésben lakos boldogság
Maradjon meg szívetekben a szeretet, hűség és boldogság.*

JEGYZETEK

1. Lásd Keszeg 1991/b, 1997.
2. Lásd az 1. jegyzetet.
3. Zsigmond–Palkó 1996, 79–96.
4. Enyedi 1988, 170–219.
5. Szántai 1974.
6. Molnár 1996.
7. Bausinger 1968, 1969, Csisztov 1971, Keszeg 1991/a, 1996, Küllős 1988, 1989, Nyekljudov 1995, Simonides é. n., Voigt 1987.
8. Csisztov 1971, 255.
9. Jakab Anna emlékkersei 1946–1971, Krizba. Keszeg Vilmos szívességéből.
10. Lásd a 9. jegyzetet.
11. Újabbán lásd Katona 1994, Simon 1994.
12. Vö. Küllősnek a paraszti írásbeliség felosztására tett javaslatával. Küllős 1989.
13. Az emlékkersek Varga Kálmán katonakönyvéből valók. Készítette Zamberkben, 1921–23-ban. Másolata saját tulajdonom.
14. Keszeg 1991/b, 95–96.
15. László 1943, 90.
16. Szerelmes levél Sz. Ildikóhoz. Kővágóórs (Veszprém megye), 1987.
17. Lásd K. Csilléry 1976.
18. Kővágóórsról, az 1980-as évekből.

IRODALOMJEGYZÉK

BAUSINGER, Hermann

1968 Spruch und Inschriften. In: Uő.: Formen der „Volksposie“. Berlin. 106–119.

1969 Kritik der Tradition. Anmerkungen zur Situation der Volkskunde. Zeitschrift für Volkskunde, 65. 232–250.

CSILLÉRY Klára, K.

1976 A szerelmi ajándék a magyar parasztságnál. Ethn. LXXXVII. 103–130.

CSISZTOV, K. V.

1971 A folklór specifikuma az információs elmélet fényében. Népi Kultúra – Népi Társadalom. 5–6. 241–259.

ENYEDI József

1988 Madárlátta kenyér. Hajdúhadház népköltészete. Bp.

KATONA Imre

1994 Népi kéziratok katonakönyveink művelődéstörténeti jelentősége. Honismeret. XXII. 2. 72–74.

KESZEG Vilmos

1991/a A folklór határán. A népi írásbeliség verses műfajai Aranyosszéken. Buk.

1991/b Szolgálatban – Az emlékvers. In: Uő.: A folklór határán. Buk. 73–194.

1996 Kelt levelem... Egy mezősegi parasztasszony levelezése. Debrecen

1997 A vallásos téma az aranyosszéki emlékverses füzetekben. In: S. Lackovits Emőke (szerk.): Népi vallásosság a Kárpát-medencében II. Veszprém-Debrecen. 419–425.

KÜLLŐS Imola

1988 Igaz történet, élettörténet, önéletrajz. In: Magyar népköltészet. Magyar néprajz V. Bp. 251–266.

1989 Paraszti írásbeliség: a folklór új formái. In: Jankovics József – Kosa L. (szerk.): A magyar nyelv és kultúra a Duna völgyében I. Budapest–Wien. 281–291.

LÁSZLÓ Gyula

1943 Verses népi szerelmes levelek. Termés. /Ősz/ 89–93.

MOLNÁR János

1996 Emlékversek, falvédőkön lévő feliratok Tégláson. Kézirat. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára P. 54/98-Fn

NYEKLJUDOV, Sz. Ju.

1995 Poszle foklora. Zsivaja Sztarina. 1. 2–4.

SIMON Károly

1994 „Ezekkel szolgáltam a császárt.” Honismeret. XXII. 2. 75–80.

SIMONIDES, Dorota

é.n. Lehet-e folklór az írásbeli hagyomány? Kézirat. ELTE Folklore Tan-
szék. Bp.

SZÁNTAI Lászlóné

1974 Várölgyi emlékkersek. Kézirat. 1974. évi Országos Néprajzi és
Nyelvjárási Gyűjtőpályázat. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára EA
18440.

VOIGT Vilmos

1987 Modern magyar folklorisztikai tanulmányok. Debrecen

ZSIGMOND József –PALKÓ Attila

1996 Magyaró néphagyományyaiból. Marosvásárhely

A dolgozat elkészítéséhez a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapít-
vány „Népművészetekért” szakalapítványának anyagi támogatását használ-
tam fel. Segítségüket ezúttal is megköszönöm.

